

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 4. No. 13. 1939

ŞANİ ZADE ATAULLAH
ELKİTABÜL HAMİS Fİ ZİKRİL EDVİYE

الكتاب الخامس في ذكر الادويه

II

لشانی زاده محمد عطاء الله الطیب

ماچرونه ماسرون اسچریلنوم هلیوزلینوم اسمرنیون اسپرنیون (28)

الماهی İmparatoryayı berridir yani bir nebatı müstemirredir ki kerefs nevindendir ve yaprakları kerefs yapraklarına müşabih, lâkin büyük ve baharî ve magdanoz taamına benzer taamludurlar. Sakları üç dört karış kadar yükselirler ve dallar verirler ve tepelerinde şemsiye tarzında müctemi ve ufacak ve çepeçevre beşer beyaz varaklardan ibaret çiçekler açar ve sonra ikişer ikişer ve büyücek ve müdevversi ve siyah, acı tohumları hasıl olurlar. Kökü orta boylu ve kalın ve beyazdır. Bu nebat gölgelik ve sulak ve kayalık ve denize yakın yerlerde biter. : الاقسام المستعملة : kökü ve yaprakları ve ekseriya tohumları kullanılır. طريق الاستعمال matbuh ve nuku olunur. الخواص muvakkız ve muhaddiş ve müfettihtir. استعمال füturdan olan bevlın ve hayzın ihtibasında ve kuluncu rebhide kullanılır. مقدار الاستعمال yarım dirhemden bir dirheme kadar 80 dirhem suda nuku ya matbuh olunur.

29) اشمیلاچه Çadır çiçeği nevindendir. Anınla böylece tarif olunur.

30) بلیطو بیلک بلینوم بقله یمانیه اشتیر

الماهی Bir maruf nebatı seneviyedir ki evvelâ iki nevi vardır. Birine ak eştir ve öbürüne kırmızı eştir derler. Ve bunların birbirinin kebir ve sagir nevileri vardır. Kebirleri dörder karış ve sagirleri birer karış kadar yükselirler ve cümlesi sebze makulesindendirler. Lâkin taamları ve gıdaiyetleri güzel olmadıklarından agniya itibar

TÜRK MİTOLOJİSİNDE BÜYÜK BİR MEVKİİ OLAN HIPPOCRATE

Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Hippocrate (460 m.e.) İslâm ve türk âleminde hâlâ fikirleri ve sözleri yaşayan ve çok tebcil olunan bir şahsiyettir. Hipokratı bütün tıp ve fikir âlemi tanır, o hiç bir zaman ilmî mevkiini kaybetmemiş, her asırda onun ortaya koyduğu doktrinleri yayıdardır. Hele XX ci asırda Hipokratı fikirleri itibarile tekrar dirilmiş görüyoruz. Néo-Hippocratism bu asır tababetine şeref veren yeni bilgileri ortaya çıkarmaktadır.

Hipokrat muhakkakki kendisinden evvel ve sonra yetişenlerin en büyüklerindendir. Kendisinden evvel yetişenlerin en büyüğüdür. Çünkü eski tababetde ilk sentezi yapan zattır. Onun eserleri, aforizmaları evvelâ süryaniceye terceme olunmuş. Arabca tercemelerinden şark ilim âlemi büyük istifadeler temin etmiştir. Hipokratın Arabların terceme devrinde Aarabcaya çevrilen eserleri bu devri takip eden telif asırlarında en mühim kaynaklardan olmuş, bu terceme ve telifler sayesinde Hipokrat yeniden İslâm ve türk tıp âleminde meşhur olmuştur. Şarkda bilhassa Arab dilile, sıra ile evvelâ fars, sonra türk ve diğer bir çok yakın ve uzak şark dillerinde yazılmış eserlerde Hipokratın ismine ve onun sözlerine, fikirlerine tesadüf ederiz. Hep Hipokrat bu eserlerde büyük tebcile mazhar olmuş ve İslâm büyüklerine yapılan tazim ile anılmış, hele eski büyük Yunan filozofları peygamberler derecesinde tevkir olunmuş ve ilk def'a panteizm fikrini ileriye süren bu cidden büyük insanlar hürmetle ve en mukaddes elfaz ile anılmışdır.

Tıbbî eserlerin XIV üncü asır sonlarında memleketimizde bilhassa türk dilile yapılan tercemelerinde ve bir çok teliflerde Hipokrat (460 m.e.) ondan VII asır sonra gelen Calinos (131-205) kadar zikr olunmusdur. Bunları toplamak Hipokratın yeniden bir aforizmasını yapmak demektir. Meselâ türk alim ve hekimi Sinoplu Mümin bin

Mukbil 841 (1437) de Murad II (1421-1451) ye ithafen yazdığı (zahirei muradiye) nam 716 sahifelik el yazması ve türk tababet tarihinin en kıymetli ve en eski eserlerinden madud kitabında Hipokratı sekiz yerde zikreder. (Mahmud efendi kütüphanesi), bundan sonraki eserler de bu yolda devam etmiş ve Hipokratın Arabcaya terceme edilen eserleri en esaslı kaynaklardan olmuştur. Folklor bu günkü ilim ve medeniyetin menşeiini teşkil etmesi dolayısıyla ilim adamlarının benimsedikleri büyük şahsiyetler de halk arasında çok ilâhî ve bezen kudsî birer mevki almışlardır. İşte bunun zamanını tayin etmek mümkün değildir. Fakat buna rağmen İstanköyde doğan bu Yunanlı hekimin halk arasında da yaşayan efsanelerinin belki hayatından belki de şöhretinden devam edüp geldiğini iddia edebiliriz. Çünkü efsaneler tarihten daha doğru ve tahrifsiz olarak an'ane yolile bu güne kadar gelmiştir. Ve yine an'ane yolile daha çok asırlar yaşayacaktır.

Yine bu ana'neler değildir ki bir çok eski milletlerin mitolojilerini muhtelif memlekelerle götürmüş ve bu mitolojilerde de bir çok benzerlikler ortaya çıkmıştır. Bunlar da yaşatılmak istenilen aynı şahsiyetler bir çok memleketlerde başka isim ve şahsiyetlerle anılmıştır. İşte şimdi efsaneleşen fakat her efsane yapılanın olduğu gibi vaktile yaşamış büyük bir kahraman, hü kûmdar ve âlim insanların yekûnu pek çoktur. Efsanelere çok kıymet veren milletlerdir ki bu büyük insanları ilâhî bir varlık gibi telâkki etmişler ve bu telkinlerinden çok büyük haz duymuşlardır.

Hayatını, tarihini ve tababet ahlâkını iyi bildiğimiz Hipokrat da bir zamanlar türk mitolojisine islâm âleminin Aesculapel'i makamında Lokman hekim gibi büyük bir hekime misâl olarak girmiştir. Hipokratın halk bilgilerine hâlâ ismi ortadan kalkmış bir halde fikirleri ve sözleri tesîri yaşamakta olduğuna şüphe yoktur. Fakat efsaneleşen şahsiyetler bir zamanlar çok dillerde dolaşır. sonra arada fasıllar görülür. İşte Hipokrat efsanesi türk mitolojisinde XVII ve XVIII inci asırlarda yaşamış, Ancak yine bu satırlarla tekrar dirilmiştir.

Topkapı sarayında Hazine kütüphanesinde 1703 numarada kayıtlı 46 varak (92 sahife) dan mürekkeb Türkçe bir falname kitabı vardır.

Bu eser birinci Ahmed'e ithafen (1603-1617) tarihleri arasında

yazılarak ve resimlerle süslenerek takdim olunmuştur. İşte 36X49 eb'adında büyük kıt'ada 41 minyatürü ihtiva eden bu eserin varak 38 de Hipokratın 35,5×47,5 (Fig - 1) eb'adında bir minyatürü, mukabil sahifesinde de 32×22 eb'adında 11 satırlı türkçe izahı vardır. (Fig-2)

Fig - 1
Hipokrat Sunurga binmiş Kafdağına mualeceye
gidiyor

Bu eseri tertib eden ve resimlerini yapan Kalender isminde bir türk resasamıdır. (1) Şarkta türk resim sanatının bir şaheseri addettiğimiz bu kitab resimleri ve münderecatı itibarile en güzel fal kitaplarından biridir.

Şarkda dinî ve edebî kitablardan tefe'ül çok revaç görmüştür.

[1] Yine Hazine Kütübhanesinde No. 1716 da kayıtlı ve Ahmet III devrinde toplanmış ve yapılmış resimli bir mecmuada : (Şıkkı şani defterdarı Kalender efendi ilmi hendesede mahir, icadı envai tarh ve şuver ve rusuma kadir) demektedir.

Bu çok sevilen ve okunan kitapların bilinmiyerek her hangi bir niyetle bir yeri açılır: (Ne ise halime o çıksın fâlîme) denerek okunur. İşte buradan edinmek istediği iyi intibaların tesiri altında kendisi de telkinler yapar. Fal onun kalbinden geçen arza ve üzüntülerini tatmin edecek bir derecede olmalıdır. Bunu büyük bir hüsnü niyetle yaptığı için bu ruhî istişaresinden ekseriya memnun kalır.

Fig - 2

Hipokrat falının metni

İşte bu eser de bu maksadla hazırlanmıştır. İçinde şark dinleri yazı'leri peygamberlerin en meşhurları, İslâm aleminde meşhur olan adamların bir takım dinî ve mitolojik teşbihleri, seyyareler ve bir çok timsalleri ve bunların yerinde ve güzel izahları vardır. Bu meyanda Hipokrat resmi karşısında aynen şu izahata tesadüf ediyoruz (Falında senin Hipokrat hekim geldi. Bundan sonra kalbine korku

ve endişe getirme. Hükema sözlerle iş görürsen sakim hal sana sahih olur.

Ey fal sahibi bil ve agâh olki Bukrat hekim Falına gelmiştir. Ki Sîmurg (Zümrüd Anka) boynu üzerine oturup kaf dağına mualeceye gitti. Beşaret olsunki cümle umur ve mühim şeylerin dua hasebile olacaktır. Gönlünü hoş tutki düşmanların üzerine galib olsun. Eğer bu falı sefer için ve ticaret için açdın ise iyidir. Faide görürsün ; Zarar ve pişmanlık görmezsin ve dahi padişah ve sultanlar, ya âlimler ve salihler görmeğe ve hacet muradlar hasıl olmak için mubarekdir.

Amma Bazubend ve ta'vizler kendinden hemen ermiyesin, ve dahi beş vakit terk etmeyüp fakirlere ye müstehak olan dervişlere sadaka ve hayrat edesin, ta muradına erişesin.)

Şimdi resmin tavsifini yapalım :

Hipokrat Sîmurg (Zümrüd Anka kuşu) na binerek kaf dağına mualeceye gidiyor. Burada Hipokrat ilmî rütbelerle yetişen türk hekimî kıyafetindedir. Hipokratın tam benzeri olan eski resimlere benzemez. Ressam bunu zamanında tanıdığı sakallı türk hekimlerinden birisi timsalinde yapmıştır. Binmiş olduğu Sîmurg kelimesi farsca 30 kuş manasına gelir. Rengi çok olmasından kinayedir. İsmi olup cismi olmayan kuşdur. Şarkda ressamlar ufak tefek farklarla bu kuşu bir çok rekler ve altın yaldızlı muhtelif vaziyetlerle çizerler. Bu resim teamül haline geçmiştir. Şarkda tasavvuf ile meşgul olan Ruhiyat alimleri bu kuşu Akle de benzetirler. Diğer taraftan çünkü onun da ismi vardır, cismi yokdur. Yine aynı ruhiyat alimleri kaf dağından murad insan vücudüdür. Zümrüd Anka da onun ruhuna işaretler derler. Yani bu resimde Hipokrat Aklına binmiş, vücuda mualeceye gidiyor manayı hakikisi çıkabilir. Fakat halk bunları zahiri manasına almış, Hipokrat 'ı Sîmurga bindirmiş, o zaman dünyayı ihata eden dağlar manasına gelen kaf dağına mualeceye göndererek onun ne yüksek bir hekim olduğuna bu suretle kani olmak istemiştir.

Falın mahiyeti iyi tetkik olunacak olursa Hipokrat falı daima hayırlı neticelere misal olarak gösterilir. Yani açanları ye'se düşürecek ters bir fal dehildir.

Hipokratın garbde bir çok büstleri ve muhtelif resimleri meşhur.

dur. Bunların mühim bir kısmı Hipokratın mevcut ve asıl benzeri olan büstlerinden görülerek yapılmıştır. Hipokratın şimdiye kadar bulunan heykelleri birbirine benzer. Hipokratın, bu asıl eski Yunan hekimi- nin tababet ahlâkına en büyük bir misâl olduğu yüzünün güzelliği- le de meydandadır. Onu asıl temsil eden büstü Romada Kapitol müzesin- dedir. Eski ressam- lar kendi muhayyelelerine göre Hipokratı temsil etmişlerdir. Asıl resmini bulup benzetmediklerinden bunda maz- durlar. İşte bu resim de buna bir misâldir. Ne de olsa benzeteme- dikleri, fakat sevdikleri kıyafetde bir şahıs resmini Hipokrata hörm- et ve merbutiyetlerini bildirmek için kâfi görmüşlerdir.

Bu vesile ile şunu da arzetmek isterimki İstanbul kütüphane ve müzelerinde böyle araştırmalarımız neticesi umumî tıb tarihini alâka- dar edecek bir çok vesika ve resimler bulunmuştur. Bunlar yakında bir albüm halinde ve Hipokratın bu renkli minyatürile beraber tıb tarihi enstitüsü tarafından neşrolunacaktır. Binaenaleyh İstanbul nadide resim ve kitablarla süslü kütüphaneleri yalnız türk tıb tarihi için değil umumî tıb tarihi noktasından da çok ehemmiyetli bir kay- nakdır. Hipokratın türk mitolojisine malolan efsanesi ve resmi buna küçük bir misâldir.

HIPPOCRATE ET SA GRANDE PLACE DANS LA MYTHOLOGIE TURQUE

Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Hippocrate (460 A.J.) est un personnage dont les idées et les aphorismes vivent encore dans le monde turc et musulman. Il est bien connu du monde médical et philosophique et ses doctrines ont trouvé dans chaque siècle le rang qu'elles méritent. Nous le voyons surtout revivre au XXème siècle où le néo-hippocratisme a honoré la science moderne de ses nouvelles idées.

Il est certain qu'Hippocrate est le plus grand de ceux qui vé- curent avant et après lui. Il est plus grand que ceux qui vécurent avant lui car il a été le premier à faire la synthèse de l'ancienne

médecine. Le monde scientifique oriental profita beaucoup de la traduction arabe de ses oeuvres et de ses aphorismes qui furent d'abord traduits en Syriaque. Les traductions arabes des textes d'Hippocrate furent l'une de sources les plus employées pendant la période qui suivit celle de la traduction. C'est grâce à ces traductions et à ces nouveaux livres que nous voyons Hippocrate renaître dans le monde médical turc et musulman.

Nous rencontrons le nom d'Hippocrate et ses aphorismes dans un grand nombre de livres écrits d'abord en persan puis en turc et dans beaucoup d'autres langues du Proche et de l'Extrême-Orient. Dans ces oeuvres, nous voyons qu'Hippocrate est très honoré, qu'il est vénéré comme le sont les savants musulmans et qu'il est élevé au rang de prophète ainsi que le sont les grands philosophes grecs.

Dans les traductions en turc des livres de médecine faites au XIVème siècle, le nom d'Hippocrate (460) fut cité autant que celui de Galien (205-1317) qui est venu 7 siècles plus tard. Recueillir tout ceci signifiera faire de nouveau un aphorisme d'Hippocrate. Dans le livre de médecine intitulé (Zahirei Muradiye) que Mümin bin Mukbil de Sinob dédia à Murat II en 1437 (841) et qui est l'un des plus anciens et des plus précieux livres de médecine turque, Hippocrate a été cité 8 fois. (Bibliathèque de Mahmut Ef.) Les oeuvres qui suivent celles-ci suivirent le même chemin et les livres d'Hippocrate traduits en Arabe furent les sources les plus précieuses et les fécondes.

Le folklore étant l'origine de la science et de la civilisation moderne, les grands personnages respectés des savants occupent une place presque sacrée aux yeux du peuple ; mais il est impossible de préciser le moment exact de ce fait. Nous pouvons cependant presque prétendre que les légendes de ce savant grec qui naquit à l'île de Cosse sont répandues parmi le peuple dès le temps où il était encore en vie ; car elles sont arrivées à travers l'histoire ou plutôt à travers la tradition jusqu'à ce jour sans être trop déformées ; elles vont également vivre encore longtemps à travers la tradition.

N'est-ce pas encore cette même tradition qui transporte la mythologie des anciens peuples dans tous les pays et démontre la similitude qui existe entre les légendes de différents peuples ? Nous rencontrons de la sorte les personnages importants chez tous les peuples sous des noms différents. Le nombre des personnages aujourd'hui légendaires mais qui furent dans le temps de grands rois ou de grands savants est très grand. Les peuples qui donnent une grande importance aux légendes considèrent ces personnages comme des grands savants.

Hippocrate dont nous connaissons à fond la vie, la biographie et la médecine a vécu dans la mythologie turque aux côtés de Lokman Hekim (l'Aesculape du monde musulman) comme un exemple du grand médecin.

Malgré que son nom soit effacé, il est certain que les paroles d'Hippocrate gardent encore chez le peuple toute leur force et toute leur vitalité.

Mais tous les personnages légendaires, après s'être trouvés pour un temps dans la bouche des gens, présentent des périodes d'oubli. De même la légende d'Hippocrate qui vécut dans la mythologie turque au XVIIème et XVIIIème siècles ne renaît aujourd'hui que par ces quelques lignes,

Il existe, dans la bibliothèque du trésor au musée du palais de Topkapou, au numéro 1703, un livre d'augures de 46 feuilles (92 pages) Cet ouvrage, orné de miniatures, fut écrit entre les dates de 1603-1616 et fut dédié et présenté au souverain Ahmet Premier.

Ce livre qui contient 41 miniatures de 49×36 a, dans la page 36b, une miniature d'Hippocrate (47.5×34.5) (Fig. 1.). La page suivante présente sa légende en turc de 11 lignes (Fig. 2).

L'auteur et le dessinateur de ce livre est le peintre Kalender. Les dessins de ce livre qui sont considérés comme le chef d'oeuvre du dessin turc est au point de vue illustration et texte le plus beau des livres d'augure.

En Orient, parmi les livres religieux et mystiques, les livres d'augure sont très populaires et on ouvre une page quelconque de l'un de ces livres que l'on aime et lit beaucoup en disant : « que

mon sort soit écrit ici ». La personne qui lit la page est déjà suggestionnée par son désir de voir dans l'augure un signe favorable à ses aspirations et faisant ceci avec bonne volonté, elle est le plus souvent satisfaite de cette consultation psychique.

Le livre dont nous avons parlé fut préparé pour cet usage. Il contient un grand nombre de prophètes de religions orientales, de savants illustres et des personnages mythologiques avec leur explication. C'est parmi ceux-ci que nous voyons Hippocrate suivi de l'explication suivante :

— Hippocrate est venu à ton augure. A partir de maintenant, que ton cœur ne garde pas la peur. Si tu agis selon les conseils des sages, tu seras satisfait.

(O, propriétaire de l'augure ! sache et crois que le médecin Hippocrate qui est allé à la montagne fabuleuse sur le cou de l'oiseau fabuleux est venu à ton sort. Qu'il te soit révélé que ta vie et tes affaires importantes te satisferont. Sois à l'aise pour pouvoir lutter contre tes ennemis. Si tu as ouvert ce livre pour savoir si tu pouvais voyager ou faire du commerce, ton sort est très bon. Tu ne connaîtras pas le repentir. Il est également bon pour voir, des rois, des souverains, des sages et pour leur demander des faveurs.

Mais tu dois suivre les lois de la religion, faire ta prière cinq fois par jour et faire l'aumône).

Faisons maintenant la description de la miniature : Hippocrate est monté sur l'oiseau fabuleux pour aller donner des soins à la montagne fabuleuse. Il porte ici le costume des médecins savants turcs. Il ne ressemble pas à ses autres portraits qui sont plus ressemblants. Le peintre le représente comme un des médecins turcs à barbe qu'il connut en son temps. L'oiseau fabuleux (simürg) veut dire en persan 30 oiseaux, nom donné à cause de ses multiples couleurs. C'est un oiseau qui n'existe que de ce nom. Les peintres orientaux ont représenté cet oiseau en plusieurs couleurs et doré, avec de petites différences et dans différentes positions. En Orient, les savants mystiques qui s'occupent de mysticisme le comparent à l'esprit, car il a également un nom mais n'a pas de corps. De même

les mystiques comparent la montagne fabuleuse au corps humain et l'oiseau fabuleux est son esprit. Dans cette miniature, Hippocrate est donc monté sur son esprit pour aller soigner le corps.

Mais le peuple qui ne considère que le sens précis du dessin l'interprète autrement en disant qu'il représente la grandeur d'Hippocrate qui, monté sur l'oiseau fabuleux, est allé donner des soins sur la montagne fabuleuse qui alors entourait le monde.

Si on étudie de près le sens de l'augure, on voit que l'augure d'Hippocrate prédit toujours des résultats satisfaisants et qu'il n'attriste pas ceux qui le consultent.

Il existe en Occident un grand nombre de bustes et de portraits d'Hippocrate. Ceux qui sont pour la plupart faits selon des bustes anciens qui lui ressemblent. Les bustes d'Hippocrates se ressemblent tous. On peut constater par la beauté du visage qu'Hippocrate personifie clairement le caractère médical grec. Le buste qui le représente le mieux est celui qui se trouve au Capitole, à Rome. Les anciens peintres ont représenté Hippocrate selon leur imagination, car ils ne purent trouver le vrai portrait pour le copier. Cette miniature est un exemple de ceci. Le fait qu'il est représenté dans le costume des personnages les plus respectés de l'époque prouve, malgré le manque de ressemblance, à quel point il était aimé et vénéré.

Je voudrais, à cette occasion, signaler que les recherches faites dans les bibliothèques et les musées d'Istanbul nous permirent de découvrir un grand nombre de documents et de miniatures intéressants l'histoire générale de la médecine. L'Institut d'Histoire de la Médecine va publier bientôt ceux-ci en un album qui contiendra également la miniature en couleur d'Hippocrate. Les bibliothèques d'Istanbul, enrichies de livres ornés de miniatures rares, ne sont pas seulement intéressants au point de vue de l'histoire de la médecine turque, mais aussi au point de vue de l'histoire de la médecine en général.

La miniature qui représente la légende d'Hippocrate, telle qu'elle se trouve dans la mythologie turque, est bon exemple à ce sujet.